

JAROSLAV FRANEK

JUDAIZMUS

KNIHA O ŽIDOVSKÉJ KULTÚRE
HISTÓRII A NÁBOŽENSTVE

MARENČIN PT

JAROSLAV FRANEK

JUDAIZMUS

KNIHA
O ŽIDOVSEJ KULTÚRE
HISTÓRII A NÁBOŽENSTVE

MARENČIN PT

Recenzenti:

Ing. Viera Belová

PhDr. Štefan Holčík, CSc.

PhDr. Peter Salner, DrSc.

© Jaroslav Franek, 1991, 1993, 1998, 2009, 2022

© Marenčin PT, spol. s r. o., Bratislava, 2009, 2022

Jelenia 6, 811 05 Bratislava

marencin@marencin.sk www.marencin.sk

Design © Marta Blehová

Cover © Jana Sapáková

960. publikácia, 5. vydanie, 2. vydanie vo vydavateľstve Marenčin PT

ISBN 978-80-569-1031-3 (viaz.)

ISBN 978-80-569-1032-0 (ePDF)

ISBN 978-80-569-1033-7 (ePub)

1.

1.1. Predslov k prvému vydaniu

Cieľom tejto knihy je osvetliť slovenskému čitateľovi základné otázky súvisiace so židovstvom. Kniha nie je učebnicou ani odbornou monografiou, nie je písaná formou systematického výkladu. Výber látky bol daný dvoma faktormi. Jednak otázkami, ktoré som najčastejšie dostával, jednak materiálom, ktorý dáva odpovede do súvislostí.

Publikácia predstavuje výsledok prevažne kompilačnej práce. Zdroje, z ktorých som čerpal, uvádzam v zozname použitej literatúry alebo v poznámkach pod čiarou.

V zahraničí je k spomenutej problematike veľmi bohatá literatúra, jestvujú mnohé publikácie venované špeciálnym otázkam, napríklad židovskej kuchyni, sviatkom, dejinám, mystike a podobne. Žiaľ, na Slovensku je situácia s literatúrou tohto druhu horšia, dá sa hovoriť o jej absencii. Azda aj s týmto nedostatkom literatúry súvisí dosť všeobecná neznalosť všetkého, čo sa týka židovstva. Dúfam, že slovenským čitateľom poskytnem informácie o základoch judaizmu, Talmude, židovských dejinách, sionizme, antisemitizme a ďalších problémoch.

Knihu som písal od konca roku 1990 do mája 1991. Jej napísanie by nebolo možné bez štipendia Nadácie Charty 77, ktoré mi umožnilo plné sústredenie sa na písanie počas troch jarných mesiacov roku 1991.

Domnievam sa, že kniha poskytne len úvodné informácie. Je možné, že sa nájdu záujemcovia o špeciálne otázky, ktorí sa neuspokoja s encyklopedickým štýlom výkladu. V takom prípade odporúčam uvedenú literatúru, prípadne nové knižné tituly, ktoré

by sa v dohľadnom čase mali objaviť na našom knižnom trhu. Predpokladám však, že tieto tituly budú venované predovšetkým histórii slovenského židovstva a histórii štátu Izrael.

Záujemca o špeciálne otázky náboženstva, napríklad o Talmud alebo Kabalu musí siahnuť po zahraničnej literatúre, ktorá jestvuje v širokom výbere. To isté platí aj pre tých, ktorí chcú hlbšie spoznať pohnuté osudy židovstva v priebehu mnohých tisícročí. Stručný prehľad histórie, ktorý je súčasťou predkladanej knihy, opisuje len najdôležitejšie udalosti a pochopiteľne sa nemôže zaoberať osudmi židovských komunit v jednotlivých krajinách.

Pri písaní textu som sa stretol so značným počtom mien. Často sa jedno meno vyskytovalo v rôznych, aj keď podobných tvaroch. Výsledkom tejto rôznosti bola voľba mena, ktorú som považoval za najvhodnejšiu, ale zároveň nie vzdialenú ostatnej literatúre. Napríklad meno heretika Šabtaja Cvi sa vyskytuje vo formách Šabataj, Sabbataj, Sabataj a jeho priezvisko je Zevi, Zewi, Cevi, a pochopiteľne jestvujú aj rôzne kombinácie mena a priezviska. Originál väčšiny mien je hebrejsky a pravidlami transkripcie som sa nezaoberal. Tento problém je typický aj pre zahraničné judaiká a čitateľ, ktorý porovnáva rôzne pramene, ho musí zobrať do úvahy.

V poukazoch na biblický text používam skratky typu (2. M. 7, 3). Znamená to druhá kniha Mojžišova, 7. kapitola, 3. verš. Niektoré časové údaje (roky) sú opatrené skratkou „pred o. l.“, čo znamená pred občianskym letopočtom. (Ľudia, ktorí sa nehlásia ku kresťanskému vierovyznaniu, bežne označujú datovanie počínajúce rokom narodenia Krista ako „občiansky letopočet“.)

1.2. Predslov k piatemu vydaniu

Piata reedícia tejto knihy vychádza s odstupom trinásť rokov od predošlého vydania. Vzhľadom na tento časový odstup bolo potrebné aktualizovať viaceré informácie, avšak podstatná časť knihy ostala nezmenená. Doplnené sú informácie týkajúce sa vývoja v štáte Izrael, nutné bolo tiež aktualizovať kalendárne informácie. Vykonali sa aj štylistické úpravy v texte, odstránili zistené preklepy.

Situácia na slovenskom knižnom trhu sa v priebehu posledných rokov výrazne zmenila z hľadiska ponuky knižných titulov, ale aj z hľadiska technických a finančných možností publikovania. Dôsledkom zmien je bohatá ponuka najrôznejších titulov pokrývajúca azda všetky segmenty, o ktoré čitatelia prejavia záujem. Platí to aj pre diela venované židovskej problematike. Z tohto dôvodu nemá a nemôže mať táto knižná publikácia ambíciu citovať vyčerpávajúci zoznam literatúry, ktorý by pokryl väčšinu titulov prístupných na našom knižnom trhu. Zoznam literatúry uvedený na konci knihy sa týka zdrojov, z ktorých som čerpal, ako aj beletrie, ktorú považujem za hodnú záujmu čitateľa. Uvádzam tiež niektoré zdroje odborného charakteru.

Chcem sa na tomto mieste poďakovať recenzentovi 5. vydania PhDr. Petrovi Salnerovi, DrSc. a trpezlivej korektorky textov knihy, pani Ingrid Kostovskej. Bez ich výdatnej pomoci by nové vydanie nebolo možné.

Najväčšou odmenou za predošlé vydania „Judaizmu“ boli kultivované listy čitateľov, za ktoré sa chcem aj touto cestou poďakovať. Budem rád, ak sa mi podobným spôsobom ozvú aj čitatelia piateho vydania.

Autor

2. ZÁKLADY JUDAIZMU

2.1. Úvod

Niekedy sa hovorí, že súčasná európska civilizácia spočíva na troch stĺpoch. Jedným z nich je hora Sinaj, druhým Akropola a tretím Kapitol. O druhom a treťom stĺpe, gréckej a rímskej civilizácii sa u nás tradične vyučuje na školách, existujú literárne, divadelné a iné diela, ktoré tieto dve kultúry približujú. O prvom stĺpe, hore Sinaj, ktorá reprezentuje židovské zdroje náboženstva a kultúry, sa vie pomerne najmenej, a to napriek tomu, že židovské obyvateľstvo, potomkovia starozákonného židovského ľudu tvoriaceho súčasť obyvateľstva skoro všetkých krajín sveta, je do dnešných dní prítomné aj na Slovensku.

Pôvod slova Žid treba hľadať v Starom zákone, v zbierke kníh tvoriacich základ židovského náboženstva. (V slovenčine sa používa duálna forma písania s veľkým aj malým počiatočným písmenom. Žid, Židia má národnostnú konotáciu, žid, židia religióznu.) Prvých päť kníh tejto zbierky nazývame päť kníh Mojžišových a podľa židovských tradícií ich napísal najväčší židovský mysliteľ a moralista Mojžiš (Moše) na pokyn Hospodina. Okrem týchto piatich kníh obsahuje zbierka Starého zákona 34 ďalších kníh. Sú najvydávanějšími dielami minulosti aj prítomnosti a tvoria nepre-

konateľnú pokladnicu vedomostí a poučenia. Štúdiom a výkladom textu starozákonných kníh sa zaoberali mnohí učenci. Táto činnosť pokračuje aj v súčasnosti. V mnohých krajinách existujú biblické ústavy a väčšina významných univerzít vo svete má zriadené katedry alebo ústavy judaistiky, na ktorých sa vedci zaoberajú aj Starým zákonom.

1. kniha	GENESIS (Pôvod)
2. kniha	EXODUS (Odchod)
3. kniha	LEVITICUS (Kniha Levitov)
4. kniha	NUMERI (Čísla)
5. kniha	DEUTERONOMIUM (Obnovený zákon)

Týchto päť kníh je v hebrejčine označovaných ako Tóra, čo sa prekladá ako zákon, učenie alebo návod, pokyn. Jednotlivé knihy majú v hebrejčine názvy: 1. Berešit (Na počiatku), 2. Šemot (Mená), 3. Vajikra (Volal), 4. Bamidbar (Na púšti), 5. Dvarim (Slová).

V slovenčine existuje veľa vydaní Starého zákona. Pre slovenského čitateľa je ľahko prístupný, keďže tvorí prvú časť tzv. Biblie, čo je spoločné vydanie zbierky kníh Starého (židovského) a Nového (kresťanského) zákona. Pre židovských veriacich má len Starý zákon charakter nábožensky záväzných (posvätných) kníh.

Slovo Žid súvisí s biblickou postavou Júdu, jedného z dvanástich synov Jáкова. Poradie zakladateľov židovského národa, čiže patriarchov je takéto:

Abrahám s manželkou Sárom mali jedného syna Izáka. Izák mal za manželku Rebeku a narodili sa im dvaja synovia, dvojčičky Ezau a Jákob. Jákob, nazývaný tiež Izraelom, čo znamená „bojovník Boží“, mal dvanásť synov. Týchto dvanásť synov tvorilo hlavy dvanástich kmeňov Izraela. Slovenské pomenovanie Žid (anglické Jew, nemecké der Jude, ruské jevrej) súvisí teda so štvrtým synom Jáкова Júdom. Meno Izrael má všeobecnejší charakter, pretože zahŕňa všetkých dvanásť kmeňov. Toto pomenovanie prijal aj novodobý židovský štát, ktorý po skoro dvoch tisícročiach vznikol roku 1948 na pôde niekdajšieho biblického osídlenia Židov.

Rodokmeň patriarchov od Abraháma:

ABRAHÁM a SÁRA mali syna Izáka.

IZÁK a REBEKA mali synov Ezaua a Jákoaba.

JÁKOB a LEA mali šesť synov s menami: RUBEN, SIMEON, LÉVI,

JÚDA, JISSACHÁR, ZEBULÚN a dcéru s menom DÍNA.

Synovia JÁKOBA a RÁCHEL sú JOZEF a BENJAMÍN.

Synovia JÁKOBA a BILHY sú DÁN a NAFTÁLI.

Synovia JÁKOBA a ZILPY sú GÁD a AŠÉR.

Niekedy sa stretneme tiež s označením Hebrej, hebrejský. Pôvod slova treba hľadať opäť v biblii. Hebrej sa nazýval jeden z Abrahámových predkov. Aj reč, v ktorej vznikla väčšina kníh Starého zákona, sa nazýva hebrejčina. Moderná forma hebrejčiny – ivrit je dnes úradným jazykom štátu Izrael.

Židovstvo alebo judaizmus môžeme teda chápať v dvoch rovinách, v náboženskej a v národnej. Ako definícia judaizmu môže slúžiť definícia z učebnice (Schifman 1986):

Judaizmus je kolektívna, religiózna, kultúrna a právna tradícia a civilizácia, ktorá sa vyvinula a menila od začiatku biblickej periódy až po dnešok. Ako taká nie je monolitická. Zahrnuje veľa rôznych historických období, ako aj veľa rôznych prístupov k centrálnej otázke Boha, človeka a sveta. Napriek rôznosti sú všetky prístupy zviazané kontinuitou tradícií, ako aj kolektívnym historickým osudom detí Izraela.

Židovstvo je náboženstvo dejín, náboženstvo histórie.

Boh Izraela nemôže byť nájdený len v prírodných úkazoch.

Prihovára sa nám prostredníctvom dejinných udalostí.

Rabi Abrahám Jošua HescheI (1907–1973)

2.2. Biblia – najdôležitejšia kniha židovského národa

Židov nazývali od dávnych dôb národom knihy. Nemecky píšuci židovský básnik 19. storočia Heinrich Heine nazval Bibliu prenos-

nou vlastou židovského ľudu. Mnohí rabíni hovorili o biblii ako o knihe, v ktorej sa nájdu odpovede na všetky otázky.

Tóra a ostatné knihy Starého zákona majú centrálnu postavenie aj v židovskej literatúre. Existuje obrovské množstvo náboženskej literatúry, ktorá sa obracia k Starému zákonu, vykladá ho, dopĺňa a komentuje. Existujú dokonca stupňovito (hierarchicky) usporiadané komentáre týchto komentárov. Významní komentátori prešli do dejín a dodnes sa vydávajú a čítajú.

Najväčší význam pre židovstvo má zbierka komentárov Tóry známa pod menom Talmud. Štúdiom Talmudu sa zaoberajú hlavne študenti vysokých rabínskych škôl (ješív), ktoré sú špecializované na výchovu rabínov. Jedna z najstarších a najvýznamnejších ješív v Európe bola do roku 1939 v Bratislave. V strednej a východnej Európe existuje v súčasnosti len malý počet rabínskych učilíšť. Talmud, na rozdiel od Biblie, nie je u nás dostatočne známy, a preto je mu venovaná v tejto knihe samostatná kapitola.

Bibliu alebo Tóru nemožno posudzovať podľa krátkych, z textu vytrhnutých citátov, treba ju chápať ako celok. Vznik Tóry historici kladú do obdobia pred 3500 rokmi. Bola to doba, keď to, čo Tóra požadovala, pôsobilo priam šokujúco, revolučne.

V židovskej literatúre sa Biblia označuje skratkou Tanach, zloženou z písmen Tav, Nun a Kov, respektíve Chov (Kov a Chov sa líšia len bodkou). Prvé písmeno znamená Tóru, nasledujú neviim (proroci) a po nich ketubim (spisy). Spočiatku bola za svätú považovaná len Tóra, prorocké knihy boli kanonizované niekoľko storočí pred začiatkom občianskeho letopočtu. Spisy boli predmetom polemiky ešte v čase tvorby Talmudu. Židovský kánon (Starého zákona) prevzala v plnom rozsahu evanjelická cirkev. Katolícka cirkev pridala do Starého zákona ďalšie knihy, napríklad Makabejské knihy a Tobíáša. Počet kníh Starého zákona podľa citovanej literatúry je 39. Židovské zdroje často uvádzajú menší počet, pretože mnohé knihy uvedené ako samostatné, považuje židovský súpis za jednu knihu (Biblia 1979).

Dve odpovede na otázku: „Ako zhrnúť celú bibliu do jednej vety?“

Zhrnutím celej biblie je veta:
Miluj blízneho svojho ako seba samého.

Rabi Akiba (začiatok 2. storočia)

Zhrnutím celej biblie je veta:
Toto je kniha dejín človeka.

Rabi Ben Azarja (1511–1578).

Celé dejiny humanizmu môžeme označiť ako dejiny presadzovania myšlienok Tóry. Tóra nevyzýva ku krutosti. Naopak, na mnohých miestach je v nej napísaná požiadavka miernosti a tolerancie. Nielen voči ľuďom, ale voči všetkému živému. Tóra sa zastáva aj otrokov v čase, keď otroctvo bolo súčasťou života všetkých národov a malo často veľmi surové podoby. Existuje veľa právnych predpisov Tóry určujúcich, kedy musí dať pán svojmu otrokovi slobodu a čo s ním nesmie robiť (2. M. 21). Z dnešného hľadiska by sme Tóru nazvali silne sociálnou. Sú v nej zákony v prospech chudobných, vdov a sirôt, otrokov, zákony na ochranu zvierat.

Celou Tórou sa sústavne tiahne niť prikázania tolerancie a ohľaduplnosti. Napríklad: „Nezberaj zvyšky úrody na poli za sebou, nechaj tieto zvyšky chudobným. Neobíjaj všetko ovocie zo stromu, nech si zvyšky zoberú tí, čo nemajú dosť pre seba.“ (5. M. 24, 19–21)

„Neutláčaj cudzinca, sám si poznal, aké ťažké je byť cudzincom v krajine, sami ste boli cudzincami v Egypte.“ (2. M. 23, 9)

„Keď berieš od niekoho zálohu, nevstupuj do jeho domu. Počkaj pred dverami. Sám ti prinesie, čo môže postrádať, ty by si mu mohol vziať niečo, čo potrebuje. Keď berieš do zálohy plášť chudáka, vráť mu ho pred západom slnka, možno nemá v čom spať.“ (2. M. 22, 25)

„Vdovu ani sirotu nebudete utláčať. Ak ju budete utláčať, vaše ženy budú vdovami, vaše deti sirotami.“ (2. M. 22, 21–22)

Tóra jasne a dôkladne vyžaduje čestnosť a úprimnosť, odsudzuje falošnosť a pretváрку.

„Neroznášaj falošný chýr, nesvedči krivo. Nechoď s väčšinou páchať zlo a nesvedči s väčšinou, aby si neprekrúcal pravdu. Ale nenadržaj ani bedárovi.“ (2. M. 23, 1–4)

„Neprekrúcaj právo chudobného v jeho spore.“ (2. M. 23, 6)

„Neprijímaj úplatok, lebo úplatok oslepuje i toho, kto dobre vidí.“ (2. M. 23, 8)

Môžeme tiež citovať z požiadaviek šlachetnosti voči nepriateľom:

„Keď padne tvoj nepriateľ, neteš sa, keď sa potkne, nejasaj.“ (Príslovia 24, 17)

„Keď je tvoj nepriateľ hladný, nakrm ho, keď je smädný, napoj ho vodou.“ (Príslovia 25, 21)

„Ak uvidíš zviera, ktoré sa trápi pod váhou svojho nákladu, pomôž mu bez ohľadu na to, či patrí tvojmu nepriateľovi.“ (2. M. 23, 4-5)

2.3. Základné črty náboženstva

Prvú a najzákladnejšiu črtu vidíme v prvých prikázaniach desatora. Židovská viera je prísne monoteistická. To znamená, že uznáva len jediného Boha, tvorcu celého sveta, aj človeka. Človek je Bohom stvorený a stvorený na obraz Boží.

Človek má slobodnú vôľu, môže rozhodovať o svojom konaní, môže konať dobro alebo zlo. Ako návod na rozlíšenie dobra a zla slúži Tóra, ktorú Hospodin ponúkol všetkým národom. Prijal ju však len židovský národ (v tom spočíva často diskutovaná otázka vyvolenosti) a uzavrel s Hospodinom zmluvu. Zmluva vyžaduje od Židov dodržiavanie zákonov, ktoré im Hospodin dal prostredníctvom Tóry a Hospodin sa zaviazal pomáhať židovskému národu, ktorý považuje za svoj vyvolený ľud.

Odmena za dodržiavanie zákonov, aj trest za ich porušovanie môže prísť na tomto svete, ale aj neskoršie. Židovstvo verí v nesmrteľnosť ľudskej duše.

Časť zákonov zjavených v Tóre má podľa židovskej etiky platnosť pre všetkých ľudí, teda aj pre nežidovské obyvateľstvo. Nežidia nemusia dodržiavať rituálnu časť zákona, ako napríklad svätenie židovských sviatkov, rituálny spôsob stravovania a podobne, ale mali by dodržiavať tzv. Noachove zákony. Je to sedem príkazov, jeden pozitívny a šesť negatívnych: konať spravodlivo, nezapierať

Boha, neslúžiť modlám, nevraždiť, nekradnúť, nesmilniť a netrápiť zvieratá.

Náboženstvo má národný charakter. Misionárska činnosť, snaha obrátiť inovercov alebo ateistov na židovskú vieru neexistuje. Napriek tomu je možné dobrovoľné prestúpenie na židovstvo. Takéto prípady sú, ale vyskytujú sa pomerne zriedkavo.

Pôvodná židovská pospolitosť v biblických časoch bola prísne teokratická. Neexistoval rozdiel medzi náboženským a svetským životom. Tóra dávala odpoveď nielen na otázky, ktoré by sme dnes označovali za „náboženské“. Všetky zložky života jednotlivca mali byť v harmonickej rovnováhe. Život a konanie veriacich v pobiblickej dobe bolo a je riadené 613 príkazmi (micvot), ktoré sa delia na 248 pozitívnych príkazov a 365 zákazov.

V židovstve je štúdium Tóry samo o sebe religióznou hodnotou a študent tvorí článok reťaze spájajúcej židovský národ so zjavením na hore Sinaj. Poznanie Tóry je aj predpokladom naplnenia jej zákonov. Dejinným cieľom židovského národa je dosiahnutie lepšieho stavu sveta, ktorý bude zvestovaný príchodom Mesiáša. Mesiáš je človek vyslaný Hospodinom a po Jeho príchode na zem prestanú vojny a násilnosti. Ľudstvo bude žiť v šťastí a harmónii, Židia sa vrátia do svojej starej vlasti a nenávisť medzi národmi aj jednotlivcami sa pomíne.

Židovské náboženstvo v súčasnosti nepozná cirkevnú hierarchiu obvyklú v iných veľkých svetových náboženstvách. Základnou organizačnou jednotkou je náboženská obec, ktorá je obvykle autonómna. Na čele náboženskej obce stojí jej predstavený (obvykle predseda). Dôležitú úlohu má aj rabín, ktorý je zamestnancom obce. Rabín je znalcom Tóry a inej náboženskej literatúry. V minulosti mu neraz prislúchala aj sudcovská úloha vo veciach náboženských a prípadne aj svetských. Veľmi často bol a aj dnes je kazateľom v židovskom kostole – synagóge a niekedy učí deti základom Tóry.

Rabína treba chápať ako učiteľa a znalca Tóry, nie ako kňaza. Nie je prostredníkom medzi Bohom a človekom. Povest' jednotlivých rabínov sa vytvárala na základe ich učenosti a písomných rozhodnutí presne takým spôsobom, ako sa dnes vytvára povest' vedcov vo

vedeckom svete. Autorita rabína je teda prirodzená, zodpovedá jeho vedomostiam a spôsobu života.

Organizácia, ktorá by záväzne kodifikovala (uzákoňovala) židovstvo, nebola vytvorená. Jednotlivé rabínske autority sa snažia odvodiť svoje názory z tradičných zdrojov. V dejinách židovstva sa vyskytlo veľa snáh o vytvorenie dogmatického zhrnutia náboženskej viery. Snahou učencov, ktorí zhrnuli základy viery do niekoľkých bodov, nebolo presvedčiť ostatných veriacich o správnosti ich „jediného“ poňatia viery, ale redukovať značný počet príkazov (micvot) a všeobecne prijatých názorov na malý počet základných predpokladov. Z nich sa dali odvodiť ďalšie implicitne zakódované názory. Správnejšie by bolo hovoriť v tomto prípade o axiomatizácii, ale v súlade s literatúrou hovoríme o dogmách a dogmatizácii. Uvedieme 13 základných článkov viery (dogiem), známych ako ani maamin (pevne verím). Autorstvo sa pripisuje významnému stredovekému učencovi Maimonidesovi (1135–1204): 1) Boh existuje, jeho bytie nie je ohraničené časom. 2) Boh je jediný. 3) Boh je netelesný. 4) Boh je pôvodcom všetkého. 5) Len k Bohu sa sluší modliť. 6) Boh sa zjavil. 7) Mojžiš je a zostane najväčším prorokom. 8) Tóra je Božie zjavenie. 9) Tóra je nezmeniteľná. 10) Boh je vševedúci. 11) Boh je nanajvyš spravodlivý. 12) Boh nám pošle spasiteľa. 13) Boh vzkriesi mŕtvych.

Maimonidesovi nasledovníci Chasdai Crescas (asi 1340–1411) a Jozef Albo (1380–1444) zredukovali počet základných článkov s odôvodnením, že niektoré možno odvodiť z iných. Podľa Alba sú tri základné články viery:

1) Boh existuje. 2) Tóra je Božie dielo. 3) Na druhom svete je spravodlivá odplata.

Najnovšia verzia dogmy, ktorej autorom je rabi Rafael Hirsch, pochádza z 19. storočia. Nasledujúcich deväť článkov vytvára základ, na ktorom sa zhodnú rôzne poňatia židovského náboženstva (Encyclopaedia Judaica..., 5. zväzok, stĺpce 1167–1176, heslo Dogmen).

1) Jestvuje jeden Boh. 2) Boh sa zjavil ľuďom. 3) Vzťah medzi Bohom a človekom je bezprostredný. 4) Svet je stvorený Bohom. 5) Zmyslom a cieľom stvorenia je dobro. 6) Človek je sám za seba

mravne zodpovedný, má slobodnú vôľu. 7) Boh nám dáva zákony, vytvára mieru dobra a zla. 8) Po príchode Mesiáša ožijú zosnulí v novej forme existencie, ktorej bytie je zahalené tajomstvom. 9) Izrael má svoje poslanie, ktoré mu zveril Boh.

Z predchádzajúceho odvodili židovskí teológovia, že bytie Božie má inú podstatu ako ľudské. Preto je zakázané spodobňovanie Boha formou výtvarného diela, ktoré je vytvorené človekom. Ďalším dôsledkom existencie jedného Boha, ktorý sa zjavil ľuďom, je rovnosť ľudí bez ohľadu na pôvod, národnosť alebo rasu.

Židovstvo kladie väčší dôraz na konanie, než na samotnú abstraktnú vieru. Aj človeka posudzujeme podľa skutkov, nie podľa viery. Zbožnosť vyjadruje človek plnením príkazov a zákazov. Cieľom konania jednotlivca má byť dokonalosť v náboženských aj svetských veciach, ktoré spolu súvisia.

Príslušnosť k židovskému národu je podľa náboženských predpisov určovaná Halachou. Predpis o príslušnosti hovorí, že za židovské je považované dieťa narodené židovskej matke. Teda židovstvo sa dedí podľa praslice, nie podľa meča. Tohto poňatia sa pridrižiava ortodoxné židovstvo, sú uznávané aj iné riešenia tejto otázky.

Základný obrad určujúci príslušnosť mužov k židovskému náboženstvu je obrad brit mila (zmluva obriezky). Obriezka sa má konať osem dní po narodení dieťaťa. Židia nie sú jediný národ, ktorý obriezku praktizuje. V antických dobách bola obriezka bežná aj v iných národoch a dnes ju lekári odporúčajú z hygienických dôvodov. V Amerike sa praktizuje aj v značnej časti nežidovského obyvateľstva.

Podľa židovských pravidiel je chlapec považovaný za dieťa do 13. roku života, nasleduje obrad bar micva (syn zákona), po ktorom sa stáva dospelým. Bar micva sa koná v synagóge, chlapec prednesie reč, v ktorej ďakuje svojim rodičom za výchovu, potom je predvolaný k čítaniu Tóry ako dospelý. U dievčat nastáva dospelosť o rok skôr, po dosiahnutí 12. roku.

Židovská svadba má ritualizovaný priebeh. Súčasťou je spísanie svadobnej zmluvy (ketuba). Zmluva obsahuje štandardný text a pojednanie o finančnom vysporiadaní v prípade rozvodu (ide o ochranu a zabezpečenie ženy). Obrad nie je viazaný na synagógu, môže sa konať kdekoľvek.

Podľa židovského ponímania je manželstvo rozlučiteľné. Rozvod je pomerne jednoduchý, predovšetkým pre mužov. Proti rozvodu však hovoria mnohé miesta Talmudu, ktoré ho odporúčajú len ako krajný prostriedok po zlyhaní pokusov o zmierenie medzi manželmi.

Poslednou zastávkou človeka na zemi je pohreb. Židovský pohreb sa má uskutočniť čím skôr po smrti. Vyznačuje sa jednoduchosťou. Nepochováva sa v sobotu a vo sviatky. Intenzívny smútok sa dodržiava sedem dní, nasleduje ďalších 30 dní smútku. Zosnulého si potom pripomíname po celý život na výročie jeho smrti (jahrzeit), ktoré sa určuje podľa židovského kalendára.

Všetky náležitosti židovského pohrebu má zvyčajne na starosti Chevra kadiša (svätý spolok). Je to spolok s dobrovoľným členstvom. Jeho úlohou je starať sa o ťažko chorých a umierajúcich, organizovať pohreby a všemožne pomáhať rodinám nebohých. Členstvo v spolku sa považovalo za čestnú úlohu. Spolok Chevra kadiša patril vždy k prvým spolkom, ktorý sa založil v sídle náboženskej obce.

Bolo by možné uviesť výnimky z predchádzajúcich tvrdení. Napríklad, je známa Chazarská ríša, v ktorej aristokracia aj obyvateľstvo prestúpilo na židovskú vieru napriek tomu, že pokrvtne nepatrilo k židovstvu. Vznikom rôznych názorov v židovstve, podobne ako v iných náboženstvách vznikali jednotlivé sekty, kultúrne a náboženské prúdy.

2.4. Rôzne poňatia židovstva

Predchádzajúci text charakterizuje starý alebo tradičný judaizmus, dnes označovaný ako ortodoxný. Až do 19. storočia tvorila ortodoxia najvýznamnejší, aj keď nie celkom homogénny prúd židovstva. Mesianistické hnutia, samaritáni, karaiti alebo sekty, o ktorých píšeme ďalej, sa javili len ako okrajová záležitosť. Platí to aj o pseudomesiášskych hnutiach v stredoveku, ktoré silne zapôsobili na židovské masy, ale časom zanikli, prípadne stoja na okraji zániku.

Chasidizmus

Vnútri ortodoxie jestvuje veľmi svojrázny duchovný smer alebo hnutie, známe ako chasidizmus (chasid = zbožný). Vykryštalizovalo sa vo východnej Európe na počiatku 18. storočia. Za zakladateľa je považovaný rabi Baal Šem Tov (Pán Dobrého Mena) stručne zvaný Bešt (1700–1760). Beštovi a jeho nasledovníkom sa podarilo uviesť do života svieže, v širokých masách židovského ľudu reflektované hnutie.

Jeho podstatnými prvkami bolo spojenie radosti zo života a zbožnosti, dôvera k Bohu, prekračujúca starosti o každodenný život a posilnenie vlastnej individuality. Šíreniu chasidizmu napomáhal život v spoločenstve a pôsobenie vedúcich osobností chasidského hnutia – cadikov.

Cadikmi sa stávali výrazné osobnosti. Neraz boli charakterizované jednoduchými vonkajšími formami správania (aj keď sú známe prípady, keď cadik žil obklopený pozornosťou a prepychom). Život a skutky cadikov sa neraz stali legendou ešte v čase ich života. Žili obklopení svojimi žiakmi a nasledovníkmi, ktorí najprv len ústne, potom aj písomne zaznamenávali ich skutky. Chasidizmu bola cudzia spoločenská okázalosť a reprezentačná vzdelanosť, stal sa ľudovým hnutím. Na počiatku svojho vývoja sa dostal do konfliktu s tradičným rabínskym judaizmom, ktorému chasidskí kazatelia odlákali väčšinu veriacich. Avšak podstata chasidizmu spočíva na ortodoxných základoch a Kabale. Cadikovia dodržiavali tradície a boli znalcami Talmudu. Z Kabaly prevzali chasidi učenie o dvoch éterických prúdoch prestupujúcich celý vesmír. Jeden prúd smeruje od Boha smerom k hmotnému svetu, druhý je opačný. Dôsledkom toho obsahujú všetky bytosti, ale aj neživá príroda stopy Božej prítomnosti. Cieľom modlitby a správneho života je priblíženie sa k Bohu. Dosiagnúť to možno vŕcnosťou a úprimnosťou, falošná askéza je škodlivá. Ciest k Bohu je nekonečne veľa, výrazové prostriedky dialógu Boh – človek sú neobmedzené.

Západoeurópske židovstvo sa začalo zaujímať o chasidov až v 19. storočí. K najvýznamnejším znalcom chasidizmu patrili Martin Buber, ktorého kniha *Chasidská vyprávění* (Buber 1990) je dostupná

naším čitateľom. Druhá kniha, ktorá si zasluhuje v tejto súvislosti rovnakú pozornosť, je *Devět brán* od českého autora Jiřího Langra s predslovom autorovho brata Františka Langra (Langer 1990).

V predvojnovom Československu žili malé skupiny chasidov pochádzajúce z Poľska. V Bratislave mali vlastnú modlitebňu v dosiaľ zachovanom objekte, tzv. Žigraháze na Židovskej ulici č. 3. V dome je v súčasnosti stála expozícia Židovského múzea. Domovom chasidského hnutia bola oblasť Haliče a Ukrajiny, kde žila pred vojnou značná časť európskych Židov a v mnohých oblastiach nepredstavovali menšinu, ale väčšinu miestneho obyvateľstva. Nacistický holokaust prežila len malá časť chasidov. Menšie spoločenstvá žijú dnes v Izraeli a USA.

Reformované židovstvo

V 19. storočí vzniklo medzi nemeckými Židmi, ktorí boli pomerne asimilovaní, reformné hnutie požadujúce odstránenie niektorých praktík, ktoré považovali za nezlučiteľné s duchom doby. K reformovanému židovstvu sa priklonila časť nemeckých Židov a rozšírilo sa aj do iných krajín. Veľkej popularite sa tešilo v USA, kde možno za jeho počiatok považovať konferenciu v Pittsburgu roku 1885. Americkí reformovaní Židia definovali svoje hnutie ako náboženské a nie národné. Z toho dôvodu najprv odmietali sionizmus, považovali ho za národné hnutie, neskôr však zmenili svoj postoj a pridali sa k nemu.

Delenie náboženských obcí na ortodoxné a reformované prebehlo v mnohých európskych krajinách vrátane Uhorska. K rozdeleniu v Uhorsku došlo po budapeštianskom kongrese roku 1868. V nasledujúcich rokoch vznikli aj na Slovensku v mnohých mestách reformované (tiež neologické alebo kongresové) náboženské obce. V Bratislave vznikla reformovaná obec už v roku 1872, väčšina bratislavských Židov však zostala verná ortodoxii, na čele ktorej stáli potomkovia rabína Chatama Sofera.

Rozdiel medzi ortodoxným a reformovaným židovstvom sa týka najmä formálnej stránky náboženských praktík. V ortodoxných synagógach sedia ženy a muži oddelene, v reformovaných spolu.